

ТУРГУТ ЙОЗАЛ – РЕФОРМАТОРЪТ НА ТУРСКАТА ИКОНОМИКА

Петя Павлова

Определян като един от най-големите реформатори на страната след Ататюрк, Тургут Йозал¹ (1927-1993) ръководи Република Турция в продължение на едно десетилетие. Неговото политическо дълголетие, активност и амбициозност предпоставят важната роля, която той изиграва за развитието на съвременна Турция. В настоящата статия ще бъде направен опит да се проследят основните моменти от икономическата политика, която той води от участието му в правителството на Сюлейман Демирел (1924-2015) до внезапна смърт през 1993 г.

Турската икономика през 60-те и 70-те години на ХХ век се характеризира със силна държавна намеса. В края на 70-те години страната влиза в икономическа криза, изразяваща се в проблеми с платежния баланс, висока инфлация и т.н.² Според самия

¹ Тургут Йозал е турски министър председател и президент в края на ХХ век. Той е роден на 13 октомври 1927 г. в Малатия, Турция. Неговият баща е банкер от турски произход, а майка му е учителка от кюрдски произход. През 1977 г. той се кандидатира за депутат от Измир с Партията на националното спасение, но не успява да получи необходимия брой гласове. Съвсем скоро обаче неговата „звезда“ в политиката изгрява. Това се случва при управлението на Сюлейман Демирел, който от 25 ноември 1979 г. е начело на правителството на Партията на свободата. В кабинета на Демирел Йозал е привлечен към правителството като експерт по икономическите и финансовите въпроси. След военния преврат от 1980 г. министър-председателят Бюлент Улусу посочва за зам. министър-председател и министър на икономиката Тургут Йозал През 1983 г. Йозал печели парламентарните избори с основата от него Отечествена партия и съставя свое правителство. Той заема поста на министър-председател до 1989 г., когато е избран за президент на страната. Йозал изпълнява тези функции до 1993 г., когато умира неочаквано в Анкара.

² Nilgün Önder, “Integrating with the Global Market: The State and the Crisis of Political Representation: Turkey in the 1980s and 1990s,” *International Journal of Political Economy* 28, no. 2 (Summer, 1998): 45.

Йозал протекционистичната политика е направила турската индустрия неефективна и неконкурентоспособна³. Неспособността на Турция да изплаща външния си дълг и да получи нови заеми оказва силен натиск върху управляващите да отстъпят пред исканията на Международния валутен фонд (МВФ) и Световната банка. Те настояват Турция да отвори икономиката си, да насърчи чуждестранните инвестиции, да либерализира търговията и валутния режим и да намали дела на публичния сектор. Асоциацията на турските индустриалци и бизнесмени (TUSIAD) също започва да призовава за отваряне на икономиката, приемане на политики, насочени към насърчаване на износа и премахване на бюрократичните бариери пред частната инициатива, а водещи икономисти в страната се заемат да популяризират идеята⁴.

Финансовата зависимост от външни източници и спешната нужда от чуждестранна валута принуждават правителството на Бюлент Еджевит (1925-2006), в края на 70-те години, да потърси споразумение с МВФ. Пъстроцветният характер на кабинета обаче не позволява да се предприемат радикални реформи, каквито настоящият момент изисква. Това задълбочава икономическата криза и Републиканската народна партия (РНП) понася тежка загуба на частични избори за Сенат през октомври 1979 г., което води до оставка на кабинета. Победител от тях излиза Сюлейман Димерел с неговата Партия на справедливостта (ПС), която през ноември 1979 г. съставя правителство на малцинството. В него Йозал е привлечен като експерт по икономическите и финансовите въпроси. Под негово ръководство е изработен пакет от мерки за оздравяване на икономиката на страната, които влизат в сила на 24 януари 1980 г. Те стават известни като „Решенията от 24 януари” и целят да реформират цялостно икономическата политика на Турция. В основата им заляга идеята за нова роля на държавата в икономиката и отваряне към международните пазари⁵. Очаква се това да увеличи валутните постъпления от търговията чрез увеличаване и на самото производство, а редовното изплащане на външния дълг да осигури получаването на нови кредити и заеми отвън⁶. Пакетът от мерки трябва да постигне и намаляване на инфлацията и безработицата⁷.

Планът е приет добре от МВФ, Световната банка и Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), вследствие на което Турция подписва споразумение със Световната банка за заеми за „структурно приспособяване“

³ Feroz Ahmad, “The Transition to Democracy in Turkey,” *Third World Quarterly* 7, no. 2 (April 1985): 220.

⁴ Önder, “Integrating with the Global Market,” 46.

⁵ Önder, “Integrating with the Global Market,” 47.

⁶ Хаков, Д. История на съвременна Турция. София, 2017. с. 283.

⁷ Хаков, Д. История на съвременна Турция. с. 297.

(SAL), с което се съгласява да изпълни редица условия, свързани с либерализиране на търговията, валутния режим, отваряне на всички сектори за чуждестранни инвестиции, намаляване на публичния сектор и на държавните регулации⁸.

Тук трябва да се отбележи, че планът за реформи среща сериозна съпротива в обществото, особено в лицето на профсъюзите, най-вече поради потискането на заплатите. Това превръща реализирането му в не по-малко предизвикателство от самото му приемане. Опозицията използва това срещу правителството, което е допълнително затруднено от слабите си позиции в парламента. Партията на националното спасение, с чиято подкрепа Демирел управлява, често заплашва да я оттегли, заради отстъпките, които са направени пред Запада⁹.

На 12 септември 1980 г. правителството на Сюлейман Демирел е свалено чрез безкръвен военен преврат, който според президента Кенан Еврен (1917-2015) се е наложило да бъде извършен, поради настъпилата криза, анархия и политически тероризъм в страната. След преврата законодателната и изпълнителната власт попадат в ръцете на Съвет за национална сигурност, който избира за министър-председател Бюлент Улусу (1923-2015), а за зам. министър-председател и министър на икономиката в правителството, съставено от безпартийни технократи и военни, той посочва Тургут Йозал¹⁰.

Йозал е изучавал в САЩ прилагането на икономически принципи при анализа на инженерните решения¹¹, а след завръщането си в Турция е назначен за зам.- генерален директор в Electric Works Study Administration (EIEI). От 1967 до 1971 г. той е зам.-секретар на Организацията за държавно планиране, а след това отново заминава за САЩ. В периода 1971–1973 г. Т. Йозал работи като консултант в Световната банка, а между 1973 и 1979 г. заема ръководни позиции в частния сектор, вкл. и в един най-големите турски конгломерати - Sabancı Holding¹². Опитът му в сферата на икономиката, както и мрежата от контакти, която той има с международните организации, включително Световната банка и МВФ, го прави привлекателен избор за този пост¹³. Вероятно един от най-показателните белези за експертните умения на Йозал е фактът,

⁸ Önder, “Integrating with the Global Market,” 48.

⁹ Önder, “Integrating with the Global Market,” 48-49.

¹⁰ Хаков, Д. История на съвременна Турция. с. 294-295.

¹¹ Ağır, O., Tunç A., Takar, M. Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Avrasyacılığın Yeri ve Önemi. In Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi IV, Malatyaq (2017): 648.

¹² Ziya Onis, “Turgut Ozal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective,” *Middle Eastern Studies* 40, no. 4 (July 2004): 115-116.

¹³ Taptuk Erkoç, “Economy and Democratisation: Turgut Ozal Era in Turkey,” *Journal of Business Economics and Political Science* 3, no. 6 (December 2014): 65.

че и след преврата неговата стабилизационната програма от 24 януари 1980 г. продължава да бъде следвана.

В продължение на две години той успява ефективно да прилага икономическите мерки¹⁴, тъй като режимът на военните забранява партиите и упражнява натиск върху профсъюзното движение. Тяхното управление поема цялата политическа отговорност за извършваните реформи¹⁵ и не оставя възможност за изява на опозиция срещу новия икономически модел¹⁶.

За мобилизиране на вътрешните финансови ресурси се разрешава частната банкерска дейност и преминаването към свободен лихвен процент. Това води до създаване на нови частни банки и големи банкерски къщи, в които лихвеният процент достига до 50%, а стойността на банковите кредити – до 70%. Много дребни и средни фирми фалират поради невъзможност да изплатят високите лихвени стойности на получените кредити. Разоряват се и редица частни банки и банкерски къщи, които не могат да съберат от своите длъжници отпуснатите им кредити и лихвите по тях. Така се проваля нововъведената банкова система, а Т. Йозал и финансовият министър К. Ердем са принудени да подадат оставка¹⁷.

Съвсем скоро обаче военните решават, че властта вече може да бъде върната в ръцете на цивилното население и така на 7 ноември 1983 г. се провеждат първи след военния преврат парламентарни избори. Военните смятат, че за страната е най-подходяща трипартийната система, поради което до участие в изборите са допуснати три партии – Националистическо-демократическата партия (НДП) начело с генерал Т. Суналп (изразителка на силите, извършили преврата), Отечествена партия (ОП) начело с Т. Йозал (обхващаща широка част от десницата) и Народната партия (НП) начело с Н. Джалп (следваща принципите на социалдемократията). Изборите са спечелени от партията на Йозал, която получава 45% от гласовете или 212 депутати, което представлява 53% от общия им брой. На второ място е НП с 30,4%, а на трето – НДП с 23,2% от гласовете¹⁸. На 24 декември 1983 г. Великото национално събрание на Турция (ВНСТ) гласува вот на доверие на правителството на ОП начело с Тургут Йозал.

Влязъл във властта като икономически експерт, управлението на Тургут Йозал оставя силен отпечатък именно в тази сфера. Неговата политическа жизненост и дългогодишно управление му позволят да реформира турската икономика от

¹⁴ Önder, “Integrating with the Global Market,” 50.

¹⁵ Ahmad, “The Transition to Democracy,” 214.

¹⁶ Önder, “Integrating with the Global Market,” 50.

¹⁷ Хаков, Д. История на съвременна Турция. с. 298.

¹⁸ Хаков, Д. История на съвременна Турция. с. 305.

десноцентристки позиции. Причините за предприемането на такава мащабна трансформация имат както икономически, така и политически характер. Освен затрудненото икономическо положение на Турция, трябва да се отбележи, че тези реформи са необходими за проевропейския път на страната, на който Йозал е безспорен привърженик. Той самият обобщава лаконично мотивите зад икономическите реформи от 80-те години: „делта на програмата за икономическа либерализация и нашите реформи трябваше да улеснят интеграцията ни в Европейската общност¹⁹“.

През 80-те години в ЕИО тече процес на разширяване, с приемането на Испания, Португалия и Гърция, и задълбочаване на единния пазар. Разширяването на ЕИО в Средиземноморието и задълбочаващата се икономическа интеграция крие опасности за изолация на Турция. Нейният износ е силно ориентиран към Европа, а премахването на търговските бариери между членовете на Съюза ще доведе и до намаляване на търговията със страни, които не са негови членки²⁰. Финансовата интеграция от своя страна изисква от Турция решаването на редица структурни проблеми, конвертируемостта на турската лира, намаляването на инфлацията до средния темп на инфлация в ЕС и корекция на макроикономическите политики²¹.

От казаното дотук може да се заключи, че краткосрочната цел на планираните реформи е да стабилизират инфлацията и да се справят с проблемите в платежния баланс, а дългосрочната цел е да се либерализира и реструктурира турската икономика, така че да позволи сближаване със стандартите на европейската общност²².

Либерализацията на вноса е постигната постепенно чрез преминаване от количествен контрол към тарифи и последващо намаляване на тарифните ставки. Основната причина за постепенното премахване на ограниченията за внос е да се даде достатъчно време на производствения сектор в страната да се адаптира към чуждестранната конкуренция. Това до голяма степен е постигнато, тъй като либерализация на вноса не довежда до сериозни сътресения. С влизането в сила на Митническият съюз с ЕС от 31 декември 1995 г. всички мита и количествени ограничения върху търговията с промишлени стоки са премахнати.²³

Съществена роля за реализирането на тази реформа изиграва насърчаването на износа от страна на държавата, която предоставя широк спектър от стимули като

¹⁹ Meltem Muftuler, “Turkish Economic Liberalization and European Integration,” *Middle Eastern Studies* 31, no. 1 (January 1995): 85.

²⁰ Muftuler, “Turkish Economic Liberalization,” 86-87.

²¹ Muftuler, “Turkish Economic Liberalization,” 90.

²² Muftuler, “Turkish Economic Liberalization,” 91.

²³ Önder, “Integrating with the Global Market,” 52.

данъчни облекчения, нисколихвени кредити и др. Тази схема е окончателно премахната през 1989 г. Една от причините за това е развихрилият се фиктивен износ, но съществено значение изиграва и натискът от ОИСР, която ясно посочва, че отклонението от международно доминиращите неолиберални норми няма да бъде толерирано²⁴. Решаващ тласък за прекратяването на стимулите изиграва резолюцията на Европейския парламент от 17 март 1989 г., в която обвинява Турция в нелоялна конкуренция поради тях²⁵.

Държавата също така насърчава създаването на големи външнотърговски компании чрез различни материални стимули и законодателни промени, за да могат турските да проникнат на международните пазари. Външнотърговските компании по същество са дъщерни дружества на големите бизнес конгломерати в Турция²⁶.

Специално внимание заслужава турската отбранителната индустрия. При управлението на Йозал, през 1985 г., парламентът приема Закон № 3238, съгласно който страната има за цел „да постигне напредък в отбранителната индустрия и да модернизира турските въоръжени сили“. Законът гарантира създаването на годишен фонд от един милиард щатски долара. Този план до известна степен представлява изключение от неолибералната икономическа политика на Йозал.²⁷ Изтеглянето на американски ракети от турска територия през 1963 г., вследствие на тайна спогодба между САЩ и СССР за излизане от Карибската криза, както и международното ембарго върху военните продажби, наложени на Турция по време на кипърската криза²⁸, разкриват неблагоприятните последици от прекомерната външна зависимост. Периодът 1980–2010, обикновено разглеждан като неолиберален период, е време на масивна държавна намеса за насърчаване на развитието на турската отбранителна индустрия²⁹. Този проект бива добре приет от САЩ, тъй като ще осигури създаването на нов пазар за американски отбранителни компании, както е илюстрирано от две турско-американски съвместни предприятия FNSS и Turkish Aerospace Industries. Интересът на Турция съвпада с желание на САЩ да създаде система за противоракетна отбрана, която да защити средиземноморския фланг на НАТО, без да се налага САЩ да

²⁴ Önder, “Integrating with the Global Market,” 52-53.

²⁵ Muftuler, “Turkish Economic Liberalization,” 93.

²⁶ Önder, “Integrating with the Global Market,” 52-53.

²⁷ Anouck Gabriela Côte Réal-Pinto, “A Neo-liberal Exception? The Defence Industry ‘Turkification’ Project,” in *Development as a Battlefield*, ed. Irene Bono and Béatrice Hibou (Brill, 2017): 302.

²⁸ Вследствие на турската интервенция на остров Кипър през 1974 г. САЩ налагат оръжейно ембарго над Турция и Кипър.

²⁹ Réal-Pinto, “A Neo-liberal Exception,” 305.

отделя големи финансови ресурси.³⁰ Стартирането през 1985 г. на този голям проект за развиване на турската отбранителната индустрия допринася и за сближаване между Турция и Европейската икономическа общност, чрез турско участие в европейски военно-промишлени проекти, но в същото време този голям турски индустриален проект допринася за истинска надпревара във въоръжаването с Гърция, стимулирана от напрежението между двете държави, поради нерешеният Кипърски въпрос³¹.

В сферата на услугите с бързи темпове се развива международният туризъм, като планираните показатели за достигане през 1989 г. са постигнати още през 1987 г.³² Поради неангажираността на политиците с него и поради вътрешнополитическото напрежение в края на 70-те години туризмът носи на страната едва около 200 млн. щатски долара, а към 1989 г. приходите от него достигат 3 млрд. щатски долара. Броят на туристическите заведения се удвоява, а посетителите се увеличават трикратно. Така международния туризъм се превръща в много важен източник на валутни постъпления за Турция. Той има не само икономическо значение. Общуването с чуждестранните туристи разширява кръгозора на турските граждани и създава възможност за обмяна на идеи. Това е от изключително значение за много от строителните работници и служителите в сектора на хотелиерството в курортите, които са от кюрдски произход и нямат друга възможност за такъв досег³³. Тургут Йозал премахва много от бариерите, които възпрепятстват инвестициите в сектора. Набляга се върху развитието на морски курорти³⁴. В началото на 90-те години в Истанбул са отворени поредица от луксозни хотели, включително Parksa Hilton (1990), Swissotel (1991), хотел Kempinski Qiragan Palace (1991), Hyatt Regency Istanbul (1991), Crown Plaza (1993) и др. Въпреки че някои от тези хотели единствено са сменили собствениците си, вместо да са новоизградени съоръжения, всички те представляват приток на чуждестранен капитал към Турция³⁵

Във финансовия сектор регулираният от държавата валутен режим постепенно е заменен от пазарно определен такъв, а капиталовата сметка е постепенно либерализирана, което ще доведе до превръщането на турската лира в конвертируема валута през 1989 г. Силно ограничителният режим за преки чуждестранни инвестиции в Турция постепенно е освободен³⁶. При управлението на Йозал, през 1985 г., в Турция

³⁰ Réal-Pinto, "A Neo-liberal Exception," 306.

³¹ Réal-Pinto, "A Neo-liberal Exception," 307.

³² Хаков, Д. История на съвременна Турция. с. 317.

³³ Öktem, Kerem. *Angry Nation: Turkey since 1989* (London: Zed Books Ltd, 2012)70.

³⁴ Evan Ward, "Delayed Gratification: The Evolution of Turkish Tourism Policy, 1955-2005," *Insight Turkey* 8, no. 1 (January-March 2006): 162.

³⁵ Ward, "Delayed Gratification," 163.

³⁶ Önder, "Integrating with the Global Market," 54.

се създава Истанбулската фондова борса. През юли 1980 г. лихвените проценти са дерегулирани, но липсата на необходимите институции и механизми, които да осигурят нормално функциониране на либерализираните финансови пазари без пряка държавна намеса, довежда до финансова криза в края на 1982 г. Поради това правителството си възстановява контрола и се заема с установяването на юридическа институционална рамка за финансовите пазари, която да бъде либерализирана по-късно. След като подготвя почвата, през 1988 г. правителството отново позволява на търговските банки да определят лихвените проценти свободно³⁷.

Решението за либерализиране на капиталовата сметка, според някои изследователи е преждевременно. Йозал предприема тази реформа, надявайки се, че това ще помогне за привличането на големи количества външен капитал, което би допринесло за ускоряване на темповете на икономически растеж и ще намали инфлацията. Според други обаче, предвид наличието на макроикономическа нестабилност и липсата на подходяща институционална рамка за регулиране на финансовия сектор, тази постъпка прави турската икономика силно зависима от краткосрочните и спекулативни капиталови потоци, които увеличават нестабилността на турската икономика³⁸.

Макар и с известно забавяне Йозал започва и приватизацията в страната в края на 80-те години. Тя е отложена във времето поради политически съображения, тъй като Турция е страна с дълга традиция в публичната собственост и се очаква по тази тема да има най-силно противопоставяне. Това се отдава на значителната роля на държавните предприятия за въздействие върху цените на междинните и крайните потребителски стоки и за ограничаване на безработицата. Към това трябва да се добави силната организация на работниците в публичния сектор, от които може да се очаква съпротива. Междувременно в страната са приети важни мерки за дерегулация на цените на продукти и услуги, премахване на държавния монопол върху различни стоки и услуги като тютюн, електричество и обработка и опаковане на чай, премахване на данъчни, тарифни и кредитни привилегии за държавните предприятия. Постепенно започва по-широко възлагане на подизпълнители от частния сектор на различни обществени услуги и части от производството в публични предприятия. Тези дейности са придружени от информационна кампания, целяща да убеди обществото в нуждата от приватизация. Тези предприятия биват критикувани в неефективност и

³⁷ Önder, "Integrating with the Global Market," 55.

³⁸ Andre Bank, Roy Karadag, "The Political Economy of Regional Power: Turkey under the AKP," *GIGA Working Papers*, no. 204 (2012): 7.

разточителност, а нарастващият фискален дефицит се дължи именно на техните загуби. След подготовката на „почвата“, приватизацията бавно започва в края на 80-те години и се ускорява през 90-те години.³⁹

Като значителна пречка пред този процес се явява съдебната система в страната. През 90-те години Конституционният съд отменя няколко пъти законодателни актове, които позволят на правителството да извърши бърза приватизация. Това затруднява, но не спира процеса. В своите решения съдът посочва и своите резерви относно участието на чуждестранен капитал и приватизацията в сектори, считани за стратегически важни, като телекомуникациите⁴⁰. Стъпки в тази посока са направени от управляващите. Пример за това е приетият в края на 1984 г. закон, който дава право на правителството да възлага на частни компании, за периоди до 99 години, правото да изгражда и експлоатира съоръжения за производство на електроенергия с цел продажба на електроенергия на турския енергиен орган⁴¹.

Въпреки приватизацията през 80-те години се отчита нарастване на публичните разходи. То се дължи главно на увеличените трансферни плащания към частния сектор под формата на стимули за износ и инвестиции и поради плащанията по вътрешни и чуждестранни заеми⁴². Трябва да се отбележи, че въпреки че няма значително намаляване на публични разходи държавата се отдалечава от прякото участие в производството и насочва ресурсите си повече към осигуряването на инфраструктура за частния сектор и към такива „публични услуги“, които биха имали позитивен ефект върху производството и търговията в частния сектор. Държавните инвестиции в такива сектори като инфраструктура, комуникации и енергетика, разбира се, не носят изключително полза за бизнеса. Тези „обществени услуги“ се използват от обществото като цяло, което увеличава подкрепата за Йозал.⁴³

Важен момент по отношение на публичните разходи и приходи са извънбюджетните фондове. Средствата по тях не са обект на стандартния бюджетен контрол от страна на парламента, което позволява на правителството да разполага със значителни правомощия и финансов ресурс⁴⁴. Използвани за стимул на фирми и

³⁹ Önder, “Integrating with the Global Market,” 56-57.

⁴⁰ Önder, “Integrating with the Global Market,” 58.

⁴¹ Katherine Francis, William Stevenson, R. Adams Perry III, Marcia Wiss and Christopher Osakwe, “Privatization of Public Development Projects,” *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 80 (April 1988): 581.

⁴² Önder, “Integrating with the Global Market,” *International Journal of Political Economy* 28, no. 2 (Summer, 1998): 59.

⁴³ Önder, “Integrating with the Global Market” 60.

⁴⁴ Önder, “Integrating with the Global Market,” 60-61.

инвестиции в инфраструктурата и телкомуникациите, фондовете дават възможност за произволно изразходване, основано на политически патронаж развиване на корупция и злоупотреби⁴⁵. Фондовете обаче генерират нарастващ дефицит и в началото на 90-те години част от тях (62 от 107) са прехвърлени към централния бюджет⁴⁶.

В тази връзка, като негативна тенденция в управление на Йозал, трябва да се отбележи подценяването на значението на върховенството на закона и необходимостта от разработване на силна правна инфраструктура за добре функционираща пазарна икономика. Той предпочита да управлява с укази, заобикаляйки нормалните парламентарни процедури и ограничения. Според някои изследователи значителното нарастване на корупцията в турската икономика през 90-те години може да се счита за пряко наследство от епохата на Йозал и по-специално на неуспехът да бъде наказана злоупотребата със субсидиите, отпуски с цел насърчаване на износа. Неговият подход води до създаването на напълно нови административни органи, което поражда административни конфликти.⁴⁷

Сред предизборните обещания на Йозал фигурира рационализиране на администрацията, чрез нейното намаляване и повишаване на ефективността. Тургут Йозал, в първите дни от своето управление, издава указ, предназначен да извърши мащабна реформа на редица министерства. Той възнамерява да постигне това, като назначи заместник-секретари, които да изпълняват специални задачи, поемани дотогава от дадения министър. Например финансовото министерство вече няма да се занимава с МВФ или Световната банка, а назначеният от Йозал заместник-секретар. По този начин се заобикаля бюрокрацията, с цел ускоряване на процеса на вземане на решения, но също така подкопава принципа на отговорност на кабинета, като предава почти цялата власт в ръцете на министър-председателя и обкръжението му от подсекретари⁴⁸.

Въпреки обвиненията в съсредоточаването на твърде голям властови ресурс в ръцете на Тургут Йозал, той успява успешно да трансформира турската икономика върху неолиберални основи. Налагането на част от мерките става възможно благодарение на ограничаването на политическата активност на партиите в годините на управление на военните, а устойчивостта на реформите се дължи основно на политическото му дълголетие. Чрез своите действия той успява да увеличи износа на

⁴⁵ Onis, "Turgut Ozal and his Economic Legacy," 120-121.

⁴⁶ Önder, "Integrating with the Global Market," 61.

⁴⁷ Onis, "Turgut Ozal and his Economic Legacy," 114.

⁴⁸ Ahmad, "The Transition to Democracy," 219.

страната. Ръст бележи и селскостопанското производство. Една от важните стъпки, които Йозал прави към либерализиране на пазара, е отмяната на държавния монопол върху производството и продажбата на семената на основните селскостопански култури. В резултат на вътрешния пазар се появяват високодобивни хибридни семена, вкл. и семена от чужбина. Започват да се прилагат повече съвременни методи за отглеждането на животните⁴⁹. Води се политика за разширяване на напояването и електрифицирането на селските райони⁵⁰.

Благодарение на високите темпове на растеж и доверието, с което Йозал се ползва, Турция успява да обслужва своя външен дълг, което ѝ осигурява получаването на нови кредити и заеми. В изпълнение на програмата турската лира е девалвирана и от 2 май 1980 г. се преминава към плаващ курс като всеки ден се определя нейната стойност по отношение на западните валути, а през 1989 г. тя се превръща в конвертируема.

Борбата с инфлацията също е важна част от икономическата политика на Йозал. След първоначалния впечатляващ успех – от 107,2% през 1980 г. тя пада на 24,1% през 1981 г., но скоро отново започва да се вдига. Така напр. тя става 25,2% през 1982 г., 36,6% през 1983 г., 52% през 1984 г., но през 1985 г. пада на 40%⁵¹. Тук трябва да се отбележи, че макар и силно променливи, стойностите ѝ не достигат трицифреното число отпреди икономическите мерки на Йозал.

Управлението на Йозал се характеризира и с амбициозни инфраструктурни проекти. Най-впечатляващият от тях е построяването на втория мост над Босфора в Истанбул през 1988 г. Той е наименуван на Мехмед Завоевателя в съответствие с идеята за „турско-ислямския синтез“, която Йозал изповядва. Отново в съзвучие с нея, само за четири години (между 1983-1987 г.), са построени около 15 000 нови джамии в страната⁵². Междувременно в Истанбул тече усилено преустройство, поради което някои жители са принудени да се преселят от центъра в периферията му. По негово време е построен първият мащабен търговски център по американски модел в града, както и прочутият „Тарлабаши“. Правителството предприема стъпки към изграждането и на цялостна мрежа от магистралаи⁵³.

⁴⁹ Хаков, Д. История на съвременна Турция. с. 317.

⁵⁰ Erkoç, „Economy and Democratisation,” 66.

⁵¹ Хаков, Д. История на съвременна Турция. с. 299.

⁵² Oprea, I „State-Led Islamization: The Turkish-Islamic Synthesis,” (Studia Universitatis Petru Maior, 2014): 138.

⁵³ Öktem, „Angry Nation,”. 71.

В икономическата сфера управлението на Тургут Йозал има положителен ефект за развитието на Турция. Подпомагащ фактор за успешната реализация на реформите изиграва глобалната тенденция за намаляване на протекционистичната политика⁵⁴, а като външнополитически стимул за нея може да се посочи желанието за доближаване на Турция до европейските модели и стандарти в икономическата сфера. Йозал успява да либерализира турската икономика, което дава тласък на предприемачеството в частния сектор. Въпреки успехите, нерешени остават проблемите с инфлацията и безработицата, а бюджетният дефицит така и не успява да бъде преодолян.

Средните по големина градове в Анадола бавно започват да се превръщат в индустриални центрове⁵⁵. Прекратявайки държавните монополи, Тургут Йозал отваря пътя за разрастване на индустриалната класа в анадолските градове⁵⁶. Така се създава групата на Анадолските тигри, които са съсредоточени най-вече в провинциите на Анадола Кайсери, Коня, Анкара, Йозгат, Денизли, Корум, Аксарай и Газиантеп. Те представляват бързо развиващ се слой от предприемачи, които изповядват исляма, без да отричат едновременно западните ценности или значението на либералната икономика⁵⁷. Тяхната роля в бъдещия политически живот на страната заслужава да бъде обект на специално изследване.

Воден от своите проевропейски нагласи, Йозал цели със своите реформи да доближи турската икономика до тази на европейската общност. На 14 април 1987 г. Турция подава официална молба за пълноправно членство в Европейската икономическа общност. Тридесет месеца по-късно Комисията на ЕИО представя „Мнение по молбата на Турция за влизане в Общността” под формата на отчет, одобрен от Съвета на Европа. В него кандидатурата ѝ е отхвърлена с аргумента, че икономическата и политическата ситуация в страната, въпреки положителните промени, не е убедила Комисията в способността на Турция да преодолее трудностите по присъединяване към Общността. Комисията дава положителна оценка на реформите в турската икономика, но посочва и все още съществуващите различия в структурно отношение, високото ниво на протекционизъм, ниското ниво на социална защита и др.⁵⁸ Тук трябва да отбележим, че след влизането на Гърция в ЕИО, шансовете на Турция да

⁵⁴ Erkoç, “Economy and Democratisation,” 67.

⁵⁵ Öktem, *Angry Nation*, 57.

⁵⁶ Öktem, *Angry Nation*, 69.

⁵⁷ Karakas, Cemal. *Turkey: Islam and Laicism between the interests of state, politics and society*. Frankfurt: PRIF, 2007, 20.

⁵⁸ Иванова, Д. Проваленият опит за евроинтеграция на Турция през 80-те години на XX век. //Интеграция и дезинтеграция в Европа през 80-те години на XX век. София, 349-350.

се присъедини към Общността рязко спадат, поради спорните въпроси, които съществуват и до днес между двете държави.

Отличаващ се с прагматичност и амбициозност, Т. Йозал успява да реформира цялостно турската икономика, като налага в нея пазарните принципи, намалявайки ролята на държавата и отваряйки я за чуждестранните частни инвестиции.

Библиография:

1. Andre Bank, Roy Karadag, "The Political Economy of Regional Power: Turkey under the AKP," *GIGA Working Papers*, no. 204 (2012): 4 – 23.
2. Anouck Gabriela Côrte Réal-Pinto, "A Neo-liberal Exception? The Defence Industry 'Turkification' Project." In *Development as a Battlefield*, edited by Irene Bono and Béatrice Hibou, 299-331. Brill, 2017.
3. Evan Ward, "Delayed Gratification: The Evolution of Turkish Tourism Policy, 1955-2005," *Insight Turkey* 8, no. 1 (January-March 2006): 156-167.
4. Feroz Ahmad, "The Transition to Democracy in Turkey," *Third World Quarterly* 7, no. 2 (April 1985): 211-226.
5. Iulia Oprea. "State-Led Islamization: The Turkish-Islamic Synthesis," (Studia Universitatis Petru Maior, 2014).
6. Karakas, Cemal. *Turkey: Islam and Laicism between the interests of state, polititics and society*. Frankfurt: PRIF, 2007.
7. Katherine Francis, William Stevenson, R. Adams Perry III, Marcia Wiss and Christopher Osakwe, "Privatization of Public Development Projects," *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law) 80* (April 1988): 578-593.
8. Meltem Muftuler, "Turkish Economic Liberalization and European Integration," *Middle Eastern Studies* 31, no. 1 (January 1995): 85-98.
9. Nilgün Önder, "Integrating with the Global Market: The State and the Crisis of Political Representation: Turkey in the 1980s and 1990s," *International Journal of Political Economy* 28, no. 2 (Summer, 1998): 44-84.
10. Öktem, Kerem. *Angry Nation: Turkey since 1989* (London: Zed Books Ltd, 2012)
11. Osman Ağır, Ahmet Tunç, Meram Takar, "Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Avrasyacılığın Yeri ve Önemi. In Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi IV, Malatyaq (2017): 645-664.
12. Taptuk Erkoç, "Economy and Democratisation: Turgut Ozal Era in Turkey," *Journal of Business Economics and Political Science* 3, no. 6 (December 2014): 55-74.
13. Ziya Onis, "Turgut Ozal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective," *Middle Eastern Studies* 40, no. 4 (July 2004): 113-134.

14. Иванова, Д. Проваленият опит за евроинтеграция на Турция през 80-те години на XX век. //Интеграция и дезинтеграция в Европа през 80-те години на XX век. София, 343-352.
15. Хаков, Д. История на съвременна Турция. София, 2017.

TURGUT OZAL – THE REFORMER OF THE TURKISH ECONOMY

Petya Pavlova

In the economic field, the rule of Turgut Ozal has had a positive effect on Turkey's development. A supporting factor for the implementation of the reforms plays the global tendency for reduction of the protectionist policy. A foreign policy stimulus for the reduction of the protectionist policy is the desire to bring Turkey closer to European models and standards in the economic sphere. Distinguished by his pragmatism and ambition, T. Ozal manages to reform the entire Turkish economy by imposing market principles in it, reducing the role of the state and opening it to foreign private investment.